

VRAAG HET DE VOGELS ZELF MAAR!

Activiteiten rond een voedertafel

eerder projecten organiseerde rond hommels, vliegezwammen en vlinders. Het aardige van zo'n laagdrempelig project is dat mensen beter gaan kijken in hun eigen omgeving en dat hun waarnemingen ingevoerd worden in een landelijke databank. Zodoende worden ze ook nog nuttig gebruikt en kom je als waarnemer ook te weten wat anderen ontdekt hebben. Mij schoot weer het artikel te binnen dat ik ooit schreef voor *Pedomofose*, voorganger van *Mensen-kinderen*, met bovenstaande titel.¹ Dat kan grotendeels nog dienst doen – ook los van het genoemde landelijke waarnemingsproject – en is hier op verschillende punten geactualiseerd. Op de internetsite www.jenaplan.nl is onder 'Mensenkinderen' extra informatie te vinden, zowel achtergrondinformatie als lijsten waar je werkmateriaal kunt krijgen, internetadressen, etc.

"Vogels kijken"

Aldus luidt de – wat provocerende – titel van het schoolplan van een Jenaplanschool.² Op de omslag staat een foto van een Boomkruiper op een berkenstam. Het voorwoord begint als volgt:

'Hij is inmiddels 32 jaar oud en komt nu terug naar zijn basisschool van vroeger. Hij heeft foto's meegenomen en praat warm over toen.

"Ik weet nog dat we vogels gingen kijken in Park Weldam, met een verrekijker. Dat we elk voorjaar met een groepje onder leiding van een volwassene uitzochten welke vogels na de winter teruggekeerd waren. In welke boom ze zaten. Dat moesten we op een plattegrond noteren. Sindsdien heb ik altijd belangstelling gehad voor vogels. Dat ze terugkomen, elk voorjaar, dat geeft een soort vertrouwen. Het maakt dat je je deel voelt van een groter geheel. Een soort troost. Vogels komen altijd terug."

Hier gaat het niet over vogels in het voorjaar, maar in de winter. De essentie is echter dezelfde: Stel je open voor de natuur om je heen, die zowel steeds terugkerende patronen kent, als wel verrassingen voor ons in petto heeft. Vogels hebben, net zoals alles in de natuur, steeds beide facetten – het vertrouwde en steeds terugkerende en het verrassende. Dat laatste met name – daar zit die Grote Bonte Specht opeens op de boom of voedertafel en hij kan ook zo weer wegvliegen. En, het is niet te geloven, daar zit een paartje Goudvinken. Wat een pracht! Zomaar, opeens. Vogels zijn bij uitstek

symbolen van de wilde natuur. Naast hun beweeglijkheid en fraaie uiterlijk is dat wat ze voor mensen zo aantrekkelijk maakt, zeker ook voor kinderen.

Je kunt leren er attent op te zijn. Het doet me denken aan het citaat van de Amerikaanse pedagoog David Hawkins, dat in het boek 'Jenaplan op weg naar de 21e eeuw'³ het hoofdstuk over het leerplan inleidt, en dat ook heel goed past bij het hierboven geciteerde schoolplan:

'In een goede klas is er een essentieel gebrek aan voorspelbaarheid over datgene dat gaat gebeuren, niet omdat er geen controle is, maar juist omdat die controle er is die er moet zijn, juist omdat de groepsleid(st)er zijn of haar beslissingen baseert op het waarnemen van de kinderen, zoals ze nu in actuele situaties zijn, hun actuele problemen en interesses en de dingen die "onderweg" onverwacht gebeuren en die niemand kan voorzien. Daarbij moeten we trouwens bedenken dat belangstelling niet alleen uitgangspunt, maar ook resultaat van activiteiten in de school kan zijn. De planning van activiteiten door de groepsleid(st)er kan, als dat nodig is, altijd bijgesteld worden.... Iedereen weet dat de beste momenten in ons onderwijs altijd een gevolg waren van de een of andere onverwachte gebeurtenis, waardoor de aandacht gericht werd op nieuwe dingen of aspecten, die een vroegere interesse die uitgedoofd was weer tot leven wakte. Plotseling is het er. De vogel vliegt het raam binnen en dat is nou net het mirakel dat je nodig had. Dit wijkt nogal af van het stereotiepe beeld van de school waar je zo'n beetje

alles mag, omdat hier groepsleid(st)ers betrokken zijn, die pedagogisch en didactisch munt weten te slaan uit de onverwachte gebeurtenissen die "onderweg" plaatsvinden, maar ook uit hun eigen verantwoord opgezette werkwijze om de aandacht op iets nieuws te richten'.

Sommige mensen hebben (zien) nooit zo'n vogel in het raam, anderen wel. Die laatsten hebben daar feeling voor ontwikkeld. Hawkins zegt: 'The bird in the window is there for the prepared mind'. In dit artikel gaan beeld en werkelijkheid in elkaar over, staan de activiteiten over vogels model voor een vorm van wereldoriëntatie waarbij open blijft wat er precies zal gebeuren, maar er wel een letterlijk uitnodigende omgeving gemaakt is voor de vogels en de kinderen, er een positieve gespannenheid is – 'the prepared mind'.

Vragen oproepen voor onderzoek

De hieronder beschreven activiteiten rond de wintervoeding moeten worden opgevat als ideeën, waarmee de kinderen van alles kunnen doen, naar aanleiding waarvan vragen kunnen rijzen, die weer aanleiding geven tot verder onderzoek. De kern van de zaak is, dat zij een poos samen gericht bezig zijn met de vogels rond school en huis.

Didactische opmerkingen

1. Vrijwel alle basisschoolkinderen zijn sterk geboeid door vogels. Het is 'spannend' om ze te observeren. Je hebt de vogels echter niet aan een touwtje, ze komen en gaan in hun eigen ritme en reagerend op hun eigen manier. Die 'vluchtigheid' stelt bepaalde eisen aan een 'vogeldidactiek', zeker bij ongeduldige kinderen die gewend zijn aan natuurfilms, waar je vogels een poos vol in beeld kunt zien en rustig kunt bekijken (en niet meer ziet hoeveel uren er niets of weinig te zien was). Een goede voorstructurering – zoals hier met de voedertafel – is daarom nodig.⁴ Niet alle kinderen zullen – zeker in het begin – evenveel geduld en concentratie kunnen opbrengen. Ga ervan uit dat de kinderen die dat wel kunnen door hun enthousiasme vele anderen zullen 'besmetten'.
2. Een voedertafel kan gemakkelijk een concentratiepunt van vogels worden, die zich daar gemakkelijk laten observeren.
3. We helpen de vogels en hopen zo ook iets van 'mede-schepsel' aan te kweken.
4. Kinderen kunnen via eigen waarneming een besef krijgen van de verscheidenheid in de levende natuur. Dit is een belangrijke doelstelling van natuuronderwijs en natuur- en milieueducatie. Zij kunnen vogeltypen (zaadeter, insecteneter enz.) en vogelsoorten al vroeg leren onderscheiden.
5. Het waarnemen van vogels kan gemakkelijk aanleiding geven tot gericht vragen stellen en proberen antwoorden te vinden: 'vraag het de vogels zelf maar', door gericht waarnemen en experimentjes te doen, experts te vragen ('navraagvragen') en ten slotte tertiaire bronnen te gebruiken ('naslagvragen'). Zo kan ook kritisch denken bevorderd worden, door het vergelijken van verschillende bronnen.
6. Er zijn vele aanknopingspunten voor gericht onder-

zoeken, beeldende vorming, techniek (dingen maken voor de voederplaats), teksten schrijven, rekenen, logisch denken, etc. Elk kind kan wel iets van zijn gading vinden en het is een bijzonder rijk thema.

7. Het is een rijke vormgeving van leerervaringen uit de ervaringsgebieden 'Het jaar rond' en wel de volgende leerervaringen: onderbouw 3 en 7; middenbouw 12; bovenbouw 13 en 14 en 'Omgeving en landschap', de leerervaringen: middenbouw 1 en 3; bovenbouw 5 en 6.

Mogelijke aanleidingen/beginsituaties

- a. De landelijke wintervogeltelling – eventueel op een speelse wijze geïntroduceerd in weeksluiting of – opening.
- b. Een wandeling of een opdrachttocht, waarbij verkend wordt welke vogels in de omgeving van de school leven.
- c. Er wordt een dode vogel gevonden.
- d. Verhalen of vragen over het voeren van de vogels thuis, bijvoorbeeld in de maandagmorgenkring.

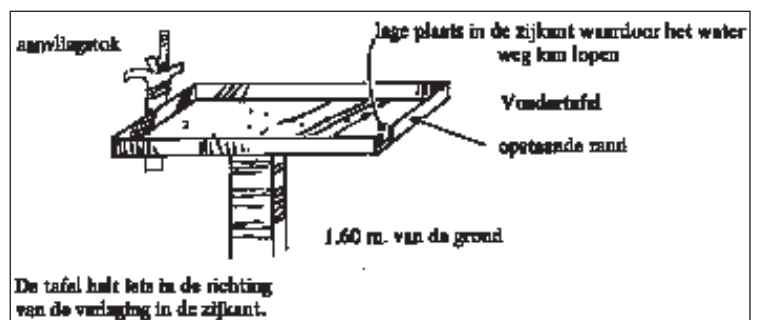
Tijdens een kringgesprek, waarin dit aan de orde komt, kan de groepleid(st)er voorstellen (ook) bij de school vogels te gaan voeren en aan de telling mee te doen. Als niet alle kinderen enthousiast zijn, kan er alleen met de wel enthousiasten verder worden gewerkt. Waarschijnlijk zal de groep van enthousiastelingen dan steeds groter worden.

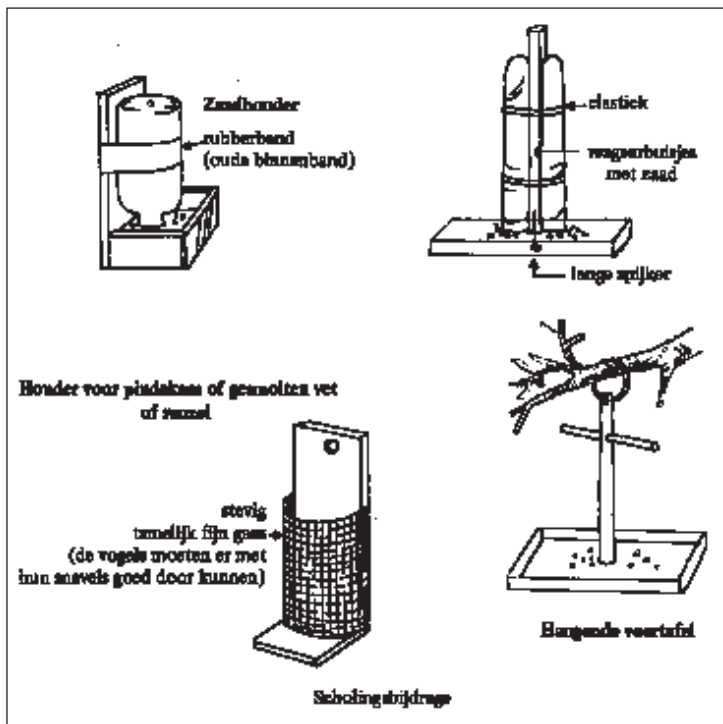
Inrichting voederplaats

Beginvraag: "Waar leggen we het voer neer?"

Als de kinderen allerlei mogelijkheden noemen, vraag dan naar het WAAROM, naar de voordelen en nadelen. Belangrijke zaken, die de kinderen in dit verband vaak vergeten zijn rust en gevaar van de kant van katten en sperwers.

- a. Rust – Dit ontdekken de kinderen zelf wel, als zij de voertafel op een niet-rustige plaats neerzetten en er komt nauwelijks een vogel op af of de dieren die het wel proberen worden snel opgeschrikt.
- b. Katten – de groepleid(st)er laat, indien nodig, alleen maar het woord 'katten' vallen en de kinderen zullen waarschijnlijk ook die factor laten meespelen in hun beslissing. Nu kan de groepleid(st)er eventueel de voedertafel als veiliger voederplaats voorstellen (als dat al niet door de kinderen is gedaan). De plaatsing daarvan is ook een punt van discussie. Let ook op bomen, katten kunnen vanaf een dikke tak op de tafel springen! Eventuele dunne takken zijn geen bezwaar. Daar kunnen we integendeel van alles aanhangen!

- c. Sperwers: Deze roofvogel komt laag aanvliegen en vliegt vlak over de voedertafel, intussen met zijn klauwen een prooi grijpend, in de vlucht. De voedertafel wordt aantrekkelijker voor bezoekers als er in de buurt een bosje is waar ze in kunnen wegduiken. Sperwers worden overigens al vaak ver van tevoren 'aangekondigd' door de alarmkreten van eksters of gaaien die hoog in de bomen op de uitkijk zitten.
- d. Strooi ook voer op de grond, er zijn vogels die het liefst op de grond eten.

Er moet hier beslist worden of we de kinderen dit alles zelf laten uitvinden, met het bezwaar dat het (te) lang duurt voordat het boeiend wordt, met verschillende vogelsoorten op en rond de voedertafel, of dat de groepsleid(st)er hier informatie geeft die sneller tot een voor de kinderen aantrekkelijk resultaat leidt. Er moet ook rekening mee gehouden worden dat het een aantal dagen duurt voordat de vogels de voederplek ontdekt hebben. Vogels wennen heel snel aan gestrooid voedsel, zeker als er op een vast tijdstip gevoerd wordt, en zullen er dankbaar gebruik van maken. Voer het liefst in de ochtenduren op een vast tijdstip en later op de dag nog een keer. Begin met de 'officiële' telling pas een week nadat de voederplaats is ingericht.

De voedertafel kan zo gemaakt worden, dat hij elke avond binnengehaald kan worden. Daarvoor zijn verschillende mogelijkheden beschikbaar. Op mijn eigen school heb ik destijds met de kinderen een betonnen voet met een buis erin gemaakt. In die buis kwam de paal van de voedertafel te staan. De voet van een parasol kan hier ook dienst doen.

Het verdient aanbeveling enkele 'voerapparaten' te kopen en/of te maken. Het laatste is een fraaie taak binnen 'techniek'.

De voorraad voedsel kan zo groter zijn en vooral zaad wordt minder snel overal heen verspreid.

Ruim 's avonds overtollig voedsel op. Anders lokt men ratten en muizen aan.

Wat voeren we?

De kinderen hebben hier zelf ook wel ideeën over en ervaringen mee opgedaan, die besproken worden. Belangrijk is dat we geen voedselresten met zout erin (behalve dan in brood) neerleggen. Ook kan er met voedsel en voedselvoorkeur geëxperimenteerd worden. Maar voor de keuze van voedsel zullen we toch in de eerste plaats op deskundigen moeten afgaan. Er valt verder nog genoeg zelf uit te zoeken. Zie over aan te bieden voer de extra informatie op internet.⁵

Welke vogelsoorten komen er?

Zorg ervoor dat de voederplaats zo waar te nemen is, dat de vogels ongestoord hun gang kunnen gaan. Dat is een aardig probleem voor de kinderen om een oplossing voor te vinden.

Welke vogels komen op de voederplaats? We kunnen een soortenlijst maken:

datum	vogelsoorten
21-2	h m
22-2	h k s
23-2	s m

k = koolmees
h = huismus
m = merel
s = spreeuw
etc.

Hiernaast kan een totaalijst bijgehouden worden van alle waargenomen soorten, met achter de voor de kinderen bijzondere soorten de datum waarop deze werd(en) waargenomen.

Voorbeeld:

1. huismus
2. merel
3. spreeuw
4. koolmees
5. pimpelmees (21 Februari 2002)
6. kokmeeuw

Herkennen en op naam brengen kan op verschillende manieren gebeuren:

- Het direct herkennen door het vergelijken met platen. Voor de meeste soorten zal dit niet moeilijk zijn, al is het goed dat kinderen elkaars oordeel checken, elkaar vertellen waaraan zij (menen te) zien dat het om die en die soort gaat en het met elkaar eens worden.
- Het gebruik van een 'zoekkaart' - een pijlschema met kenmerken en keuzemogelijkheden. Voorwaarde is wel dat het dier lang genoeg blijft zitten. En niet alle waargenomen vogels zullen erop staan.
- Een vogel die niet op plaat of zoekkaart staat kan opgezocht worden in een vogelboek. Maar dan moet er wel een beschrijving gemaakt worden - het opzoeken zal, zeker in het begin van het project - vaak achteraf plaatsvinden, als de vogel alweer gevlogen is.
- Als de waarnemingen ook visueel vastgelegd worden - door tekeningen of afbeeldingen van de waargenomen soorten (zie verderop) - kan daarop steeds gemakkelijker teruggerepen worden en zien kinderen ook snel 'die hebben we nog niet gehad hier'.

Het beschrijven van een vogel kan met eigen taal gebeuren - het zoeken van woorden voor wat je ziet is

een waardevolle activiteit – en aan de hand van een tekening van een vogel met daarbij begrippen. Dergelijke schema's staan in elk vogelboek – ook bijvoorbeeld in 'De kleine vogelgids' (uitg. Ploegsma). Het benoemen van de kleuren is daarbij een hoofdstuk apart, met een eigen taal. Probeer bijvoorbeeld maar eens te beschrijven welke kleuren een huismus allemaal heeft!

Vrouwtjes en mannetjes, jongen en volwassen dieren

Is er verschil tussen vrouwtjes en mannetjes? En tussen jongen en volwassen dieren? En zo ja, kunnen we dat ook zien? Komen er meer mannetjes dan vrouwtjes, jongen of volwassen dieren?

Hoe bewegen ze zich voort?

Op de grond: hippen of lopen? In de lucht: vliegen ze recht uit of in een golvende vlucht?

Is de manier van voorbewegen kenmerkend voor de soort?

Kan je een vogel als individu herkennen?

Komen dezelfde vogels vaker terug? Deze vraag is alleen te beantwoorden als je individuele dieren kunt herkennen en dit is bijna onmogelijk. Elk dier is verschillend van een ander dier. Soortgenoten herkennen elkaar individueel, maar het is voor ons zelden weggelegd om bijvoorbeeld een individuele koolmees te herkennen – 'daar heb je hem weer', tenzij je ze merkt, zoals onderzoekers doen, bijvoorbeeld met kleurringen. Merels zijn soms als individu te herkennen – bijvoorbeeld aan een witte staartpen. Die krijgen dan ook prompt een eigen naam.

Wat gebeurt er in een half uur?

Een kind of enkele kinderen maken een verslag over een half uur waarnemen:

Bijvoorbeeld

Tijd	Wat er op de voedertafel gebeurde
2 uur	Koolmees op voedertafel, eet van het zaad
1 min. over 2	Huismus jaagt koolmees weg

Wat eten de vogels graag?

Kinderen kunnen proberen om gedurende een half uur (zie hiervoor) te letten op wat verschillende soorten eten en dat in een tabel noteren. Op onderstaande manier, in twee kolommen.

Soort voedsel	Soorten vogels

Of op een andere manier opgeschreven (een tabel met twee ingangen):

Soorten voedsel	Koolmees	huismus	spreeuw	Merel
	+	+	-	-
	+	-	+	-

Wellicht kunnen de kinderen ook experimenten met nieuwe soorten voedsel. Laat ze eens een 'eerlijk' experiment bedenken en uitvoeren.

Wie is de baas?

Er kan ook gelet worden op het feit dat bepaalde soorten vogels andere verjagen. De kinderen kunnen een lijst maken van 'brutale' vogels, die andere wegjagen en 'schuwe' vogels die zich gauw laten verjagen. Hoe zit dat tussen soorten onderling? Of zijn er – binnen een bepaalde soort – individuen die de baas zijn? Laat de kinderen een schema of schema's voor dit onderzoekje bedenken! Welke soorten vogels zitten liever op de grond dan op de tafel?

Kleurvoorkeur?

Een onderzoek naar de voorkeur voor kleuren kan aardig uitgelokt worden door het feit dat de vogels een afkeer hebben van wit en dat van witte schoteltjes minder wordt gegeten dan van gekleurde. Laat de kinderen eens een experiment ontwerpen!

Een mogelijkheid is eierdozen in bakjes uiteen te halen en die in verschillende kleuren te schilderen.

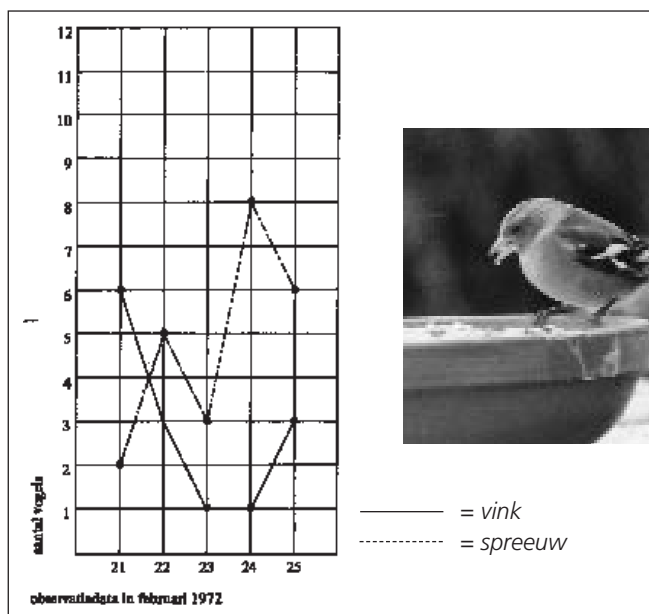
Hoeveel vogels zien we?

Voor de landelijke wintertelling moet elke dag vijf minuten geteld worden, op een vaste tijd elke dag. In het project op school kan ook vaker geteld worden. Hoe vaak en hoe lang moet je tellen om een goed beeld te krijgen? De hele dag? Dat is teveel en ook saai op den duur. Maar hoe dan? Waarom zou je op vaste tijden per dag moeten tellen, zoals ze van het landelijke project willen?

Het beste kan op vaste tijden geteld worden, elke keer even lang. De resultaten verwerken in een grafiek op ruitjes- of millimeterpapier: een histogram of staafgrafiek (histos = balk)

Opmerking: eventueel kunnen ook vogelfiguurtjes gebruikt worden (stempel!) in plaats van kruisjes. Elke vogel is gerepresenteerd door een x of andere figuur.

Na bijvoorbeeld 10 dagen kunnen we een verzamelgrafiek maken van een vogelsoort:

xxxx	xxxxxxx	xxxx	xxxx			
koolmees	vink	merel	spreeuw			
Datum: 22 febr.						

xxxx	xxxxxxx	xxxx	xxxx			
21 febr.	22 febr.	23 febr.	24 febr.			
koolmees						

Laat de kinderen hun observaties ook eens in een lijngrafiek vastleggen! Bijvoorbeeld het bezoek van een vogelsoort aan de voedertafel in de schoolweek van 21 t/m 25 Februari. De kinderen die dat willen doen krijgen een blaadje met grote ruitjes van 1 cm²: Ze trekken twee lijnen langs de voorgetekende hokjeslijnen, zodat ze loodrecht op elkaar komen te staan. Langs de horizontale lijn komt aan het einde van elk hokje een getal van 1 tot b.v. 12 (dat hangt van het grootste aantal kruisjes in de staafgrafiek – zie hierboven rechts – af. Geef de kinderen deze aanwijzingen niet, maar laat ze zelf naar de vorm van het grafiekveld zoeken!).

Hoe komt het dat er opeens veel meer komen?

Er komen opeens grote aantallen vogels. Hoe komt dat? Een belangrijke vraag: is er verband met het weer? Samen met de tellingen kunnen we ook een weersoverzicht bijhouden. Vooral de temperatuur en de aard van de neerslag zijn van belang. De temperatuur kan weer in een grafiek verwerkt worden.

Verdere mogelijkheden

- Nagaan wat de vogels in de natuur eten – in de zomer en in de winter – en dat vergelijken met het voedsel nu. Vraag: Hoe kunnen we dat handig opschrijven (de kinderen erover na laten denken en ze voorstellen laten doen!).
- Kijken naar de snavels.
Dikke snavels – zaadeters (klopt dat met onze waarnemingen?)
Dunne snavels – insecteneters (wat eten die nu?)

Er komen vrijwel zeker nieuwe vragen, die naar analogie van de gegeven voorbeelden uit te werken zijn. Die voorbeelden geven trouwens alleen maar mogelijkheden aan. Laat de kinderen zoveel mogelijk zelf hun problemen oplossen! Een hint hier en daar en vooral steeds weer vragen:

HOE WEET JE DAT? WEET JE DAT ZEKER? HOE KUN JE DAT TE WETEN KOMEN?

Deze vragen zijn voor de kinderen een belangrijke steun.

Wat maken we ervan? – mogelijkheden voor expressie

Beeldende expressie

- Er kan een groot schilderstuk gemaakt worden met een voederplaats erop, wat bomen en nog veel meer
- Daarop kunnen vogels worden geplakt die de kinderen eerst hebben getekend, gekleurd en uitgeknipt.

- Reliëfs maken van vogels in klei.
- Knipsels maken, bijvoorbeeld voor een eigen vogelboekje.
- Natekenen vogels uit een boek (= niet overtrekken!) – verhoudingen, vormen, kleuren. Schilderen van vogels in allerlei technieken.

Taalexpressie

- Vrije teksten over belevingen met vogels.
- Dialogen tussen twee vogels over de mensen.
- Gedichtjes over vogels schrijven.
- Gedichtjes over vogels laten opzeggen – eventueel opschrijven in een eigen vogelboekje.

Vogelboek maken

Individueel of groepsgewijs kunnen de kinderen een boekje maken, waarin alle verslagen, tekeningen en verhalen enz. een plaats krijgen. Eventueel wordt er een gezamenlijk vogelboek gemaakt door de hele groep, waaraan individuele kinderen en/of subgroepjes een bijdrage leveren; er moet dan wel uit de leerlingen – oudere en jongere – een redactie aangesteld worden, die alles samenvoegt tot een mooi en overzichtelijk geheel. Laat de kinderen er een titel voor bedenken. Het komt in het documentatiecentrum, als bron voor volgende onderzoekers. Zie voor verdere suggesties en bronnen website www.jenaplan.nl en www.wintervogeltelling.nl

EINDNOTEN

¹ Vraag het de vogels zelf maar. *Pedomorfose* nr. 12, februari 1972. De titel verwijst naar de reeks artikelen die in *Pedomorfose* verscheen als vervolg op de 'klassieker' van Jos Elstgeest – Vraag het de mierenleeuw zelf maar. Dit laatste is ook opgenomen in de *Algemene Map van de materialen van het project Wereldoriëntatie Jenaplan (SLO, nu uitgegeven door de NJPV, zie www.jenapl.nl)*. Andere artikelen uit de reeks in *Pedomorfose*: 'Vraag het de cavia zelf maar' (nr. 11, okt. 1971) en 'Vraag het de rupsen zelf maar' (nr. 13, mei 1972).

² Schoolplan van De Hoeve in Hoevelaken.

³ Kees Both – *Jenaplan op weg naar de 21e eeuw*. CPS Amersfoort, 1997. p. 117. Te bestellen via www.jenaplan.nl

⁴ De eerder geciteerde school structureerde de vogelwaarnemingen ook sterk bij het karteren van zingende vogels in het voorjaar: beperking tot een zestal soorten die op zang en uiterlijk goed uit elkaar te houden zijn (met uitbreidingsmogelijkheden), een week voorbereiding met een speelse inscholing van uiterlijk en zang van deze zes soorten en van het gebruik van de verrekijker, duidelijke kaarten om zingende dieren in te tekenen, een aantal jaren achtereenvolgend hetzelfde project doen waarbij in de stamgroep oudere kinderen het al eerder hebben meegemaakt en er vergeleken kan worden met vorige jaren, etc.

⁵ De tekst van het artikel en de extra informatie staan tot eind januari 2004 op de website. Er wordt aanbevolen om dat materiaal te downloaden en uit te printen en dan, samen met een kopie van dit artikel, op te bergen in de WO-map van 'Het jaar rond' of in de kast met WO-thema's.

VRAAG HET DE VOGELS ZELF MAAR EXTRA

Samenstelling: Kees Both

Als aanvulling op het artikel 'Vraag het de vogels zelf maar' in Mensen-kinderen van november 2003 wordt hierbij aanvullende informatie gegeven: achtergrondinformatie, werkmateriaal en extra praktijkideeën.

INHOUDSOPGAVE

A. Achtergrondinformatie

1. De nationale wintervogeltelling
2. Elke vogel eet zoals hij gebekt is: voeren in de winter
3. Waarom wintervoeding?

B. Welke vogel is dat?

1. Namen kennen is ook: kunnen groeten
2. Wat moet je als leraar, als je er zelf niets van weet?
3. Vrouwen en mannen, jongen, winter en zomer
4. Boekjes en boeken
5. Kleine overzichtsplaten, zoekkaart, brochures, websites en een krantje voor elk kind

C. Aanvullende ideeën

1. Van onder- tot bovenbouw
2. Organisatiemodel
3. De kleuren van de vogels
4. Studie van een soort
6. Wat spelen we ermee?

A. ACHTERGRONDINFORMATIE

1. Dé Nationale wintervogeltelling

Scholen zullen later beginnen

Allereerst informatie over de aanleiding om 'Vraag het de vogels zelf maar' juist nu te publiceren: het landelijke waarnemingsproject.

KNNV vereniging voor veldbiologie en SOVON Vogelonderzoek Nederland organiseren samen de Nationale Wintervogeltelling. Welke vogels zitten er 's winters in ons land en in welke aantallen? Wat wordt de wintervogeltop 50?

Scholen kunnen bij dit project aansluiten, hebben echter bepaalde beperkingen: de kerstvakantie en de weekends. Wat het eerste betreft: scholen kunnen de telling het beste een maand later beginnen, dus op 15 januari. Het voeren en waarnemen moet dan een week eerder beginnen, dus de eerste schoolweek na de kerstvakantie. Dan volgen nu delen uit het persbericht zoals de organisatoren dat maakten.

Welke vogels in je achtertuin?

Vogels zijn overal, en zeker ook in steden en dorpen. In elke tuin, hoe klein of betonrijk ook, hipt wel eens een Roodborst op de tegels of hangt een Pimpelmees aan de vetbol. Het zijn tafereelen die iedereen wel kent. Vogels geven het winterse leven meer kleur. Maar welke vogels zitten er nu in de Nederlandse achtertuinen en wat is dan de meest algemene wintervogel? Dat zijn de centrale vragen waarop KNNV en SOVON antwoord willen krijgen. Want hoewel er al veel bekend is over vogels, is er eigenlijk nog maar weinig bekend over vogels in de (stads)tuin. KNNV en SOVON roepen daarom iedereen op -jong en oud!- mee te doen met de Nationale Wintervogeltelling. Hieronder leest u hoe u kunt deelnemen. En goed om te weten: een beter inzicht in de vogelstand leidt uiteindelijk tot een betere vogel en natuurbescherming!

De telling

Het invulformulier bestaat uit twee gedeelten. Een aantal kolommen zijn bestemd voor de telling die begint vanaf 15 december (scholen dus later, zie boven, al kunnen individuele kinderen gewoon op 15 december beginnen!). De doortrekkers zijn dan weg, alleen de echte standvogels zijn gebleven en de wintergasten hebben zich gevestigd. Tussen 15 december en 1 januari 2004 kunt u dagelijks tellen, maar dan **exact vijf minuten per dag**. Dit is gestandaardiseerd om het landelijke beeld voor die periode zo betrouwbaar mogelijk te maken.

Het tweede gedeelte van het formulier bevat een aantal kolommen voor de telling van 2 januari tot 1 maart. Die kunt u gebruiken om een overzichtslijst te maken van alle soorten die u gedurende de winter in uw tuin gezien heeft. U kunt dan zo vaak tellen als u wilt. De zo verkregen gegevens maken het mogelijk de wintervogeltop 50 samen te stellen.

Het tellen kan geschieden vanachter het raam (eventueel) *in* de eigen achtertuin, het balkon, maar het mag ook een naburig park zijn. Als u maar steeds op of vanaf de dezelfde plek (=telpost) telt.

Welke soorten tellen mee?

Alle soorten die u vanaf of vanuit de telpost op bijvoorbeeld de voederplank ziet zitten, of die overvliegen tellen mee. Ook als u een soort hoort bij de burens, en u herkent de soort, maar ziet hem niet, dan mag u hem toch meetellen. Horen is in dit geval ook scoren! Op het deelnameformulier staan de twintig meest algemene vogelsoorten al voorgedrukt, maar het kan heel goed zijn dat u een soort ziet die niet op de voorgedrukte lijst staat. Deze kunt u dan invullen in een leeg hokje en doet gewoon mee met de telling.

Landelijke website

Er is een speciale website gemaakt waarop staat hoe u mee kunt doen en waarop u nog veel meer kunt lezen over de Nationale Wintervogeltelling. Op deze site www.wintervogeltelling.nl kunt u uw waarnemingen digitaal doorgeven. Heeft u de beschikking over internet, dan vragen we om de waarnemingen zo veel mogelijk via de website door te geven. Dit scheelt papier en is dus beter voor het milieu. Heeft u geen internetmogelijkheid dan kunt u natuurlijk wel mee doen. Er is een invulformulier aan te vragen met uitgebreide beschrijving van hoe u mee kunt doen en afbeeldingen van de soorten die u zoal in uw tuin mag verwachten. Aan te vragen door een aan uzelf gerichte en met € 0,39 gefrankeerde enveloppe te sturen naar: KNNV Wintervogeltelling, Oudegracht 237, 3511 NK Utrecht.

Steun het wintervogelonderzoek!

Met het doorgeven van uw waarneming(en) ondersteunt u het wintervogelonderzoek natuurlijk al! Wilt u het onderzoek ook financieel steunen? Graag, want alle gegevens worden uiteindelijk verzameld ten behoeve van de bescherming van vogels en het beheer van (natuur)gebieden. U kunt uw bijdrage (minimaal €5,-) overmaken op rekeningnummer 10.51.05.953 t.n.v. SOVON Vogelonderzoek te Beek-Ubbergen o.v.v. wintervogelonderzoek. Als dank voor uw bijdrage krijgt u het boekje *Tuinvogels in beeld* toegestuurd.

Veel meer informatie kunt u vinden op: www.wintervogeltelling.nl

2. Iedere vogel eet zoals hij gebekt is

De meeste tuinvogels hebben allemaal hun eigen favoriete voedsel:

- Lijsters (Merel, Koperwiek, Kramsvogel, Zanglijster) en Spreeuwen zijn dol op: bessen, fruit, fruitschillen, gewelde krenten, gewelde rozijnen, kaasresten (zonder korst), oud brood en zelfs gekookte rijst en gekookte aardappelen (ongezouten).
- Mezen (Pimpelmees, Koolmees, Staartmees) zijn dol op: allerlei vogelzaden, vetbollen, ongezouten en ongebrande pinda's, zonnepitten en kokosnoten.
- Mussen (Huismus en Ringmus) en vink achtigen (Vink, Putter, Groenling) zijn dol op: oud brood, allerlei vogelzaden, etensresten zonder zout, bessen, zonnepitten en ongebrande pinda's.
- Heggenmus, Roodborst en Winterkoning zijn dol op: broodkruimels, zogenaamd universeel voer, meelwormen en maden.
- Kraaiachtigen (Kauw, Ekster en Gaai) zijn dol op: ongezouten etensresten, brood, ongebrande pinda's, fruit en bessen.
- Duiven (Houtduif en Turkse Tortel) zijn dol op: bessen, broodkruimels, allerlei zaden en ongezouten etensresten.

Vogels kunnen na een lange nacht, waarin ze behoorlijk veel energie hebben verbrand om warm te blijven, wel wat extra's gebruiken. Voer ook niet te veel ineens, al het voer dat over blijft trekt andere dieren aan of zal in het voorjaar ontkiemen. Is al het zaad of brood in de loop van de dag op, dan kan er ruim vóór zonsondergang nog een beetje gevoerd worden.

Wat voeren we dus?

- Spekzwoerd (losjes vasttimmeren of ophangen)
- Kaasresten zonder korst
- Snede of korst bruin brood, broodkruimels
- Ongekookte havermost
- Hennepzaad
- Zonnepitten
- Allerlei zaden
- Halve kokosnoot
- Ongezouten pindakaas – aan boom gsmoord
- Pinda's aan snoeren
- Gekookte aardappelen (zonder zout)
- Rotte appels
- Perenschillen
- Gesmolten vet
- Gekookte rijst
- Vetbollen

Je kunt zelf vetbollen, pindasnoeren, etc. laten maken of ze kopen. Bij de betere tuincentra zijn ook hoogwaardige zadenmengsels te koop van CJ Wildbird Foods.

Zie over voer ook de fraaie en gratis folder van Vogelbescherming ‘Meer vogels in de tuin’ (zie onder B5 voor de wijze van aanvragen)

Water in de winter

Elke vogel moet dagelijks drinken en wil het liefst ook elke dag badderen. Een waterbak zal nog veel vogels lokken. In de winter tijdens vorst kan dat soms problemen geven. Door een paar lepels suiker in lauw water op te lossen, blijft het water langer open. Plaats bij strenge, droge vorst een omgekeerde bloempot in de schaal juist om te verhinderen dat vogels gaan badderen en zo hun veren bevroren. Door dagelijks een paar ijsklontjes te verbrijzelen kunnen vogels water “eten”. Ligt er sneeuw dan is drinkwater niet echt nodig. Vogels zijn in staat om sneeuw in hun snavel te laten smelten tot water.

3. Waarom wintervoeding?

Gedurende de maanden December tot en Maart verschaft de natuur niet genoeg voedsel aan de hier verblijvend vogels. Veel dieren overleven dit niet. Zij sterven niet zozeer door de felle kou, maar doordat voedsel een beperkende factor is. Vogels die te weinig eten kunnen zich niet warm houden en gaan daardoor dood, of nemen meer risico's tijdens het voedsel zoeken en hebben een grotere kans om door een roofdier gepakt te worden.

Een voorbeeld: de koolmees. De mezen zijn hier standvogels, dat wil zeggen dat ze het hele jaar hier blijven. De mezen zijn in de winter voor een belangrijk deel aangewezen op zaden – terwijl zij de rest van het jaar vooral insecten en hun larven eten (zie hun scherpe snaveltje). De hoeveelheid zaad varieert enorm van jaar tot jaar. Zo hebben beuken maar gemiddeld eens in de drie jaar veel nootjes en in winters met veel beukennoten overleven de koolmezen goed. In winters zonder veel zaden kan echter een ware slachting plaatsvinden: van de jongen overleeft dan maar een op de twintig de winter en van de volwassen vogels maar een op de twee. Gelukkig staat daar een zeer grote aanwas van jongen in het broedseizoen tegenover. Koolmezen kunnen in Nederland onder gunstige omstandigheden twee nesten met zo'n negen jongen per voorjaar grootbrengen. De enorme sterfte wordt dus in evenwicht gehouden door de hoge voortplanting.

Grote sterfte is een van de factoren om het aantal koolmezen constant te houden, of beter: de koolmees kan zich slecht in onze streken als standvogel handhaven door een snelle voortplanting. De andere oplossing voor het probleem van de winter, namelijk wegtrekken, vraagt echter ook veel slachtoffers.

Wintervoeding kan eraan bijdragen dat de daling van het aantal vogels in strenge winters minder diep is en de vogelstand gelijkmatiger zal zijn. Het beste is het om de wintervoeding gedurende het hele seizoen van December tot half maart, voort te zetten. Om de vogels al vast voor die tijd aan de vaste voederplaats te wennen kan men een week voordat het systematische waarnemen start met (spaarzaam) voederen beginnen. Bij vorst en sneeuw moet de hoeveelheid voer sterk opgevoerd worden.

B. WELKE VOGEL IS DAT?

1. Namen kennen is ook: kunnen groeten

In dit project neemt het herkennen en naamgeven van vogels een belangrijke plaats in. Dat dit in het kader van de wintervogeltelling van belang is, is evident. Maar hoe belangrijk is het benoemen van planten en dieren binnen wereldoriëntatie eigenlijk? Je kunt trouwens onmogelijk alle planten en dieren, zelfs in je eigen omgeving, benoemen. En waarom zou je dat ook doen, laat dat maar aan specialistische wetenschappers of hobbyisten over. Er zijn nogal wat mensen die zeggen dat ze, zonder namen te kennen van wat ze tegenkomen, toch wel van de natuur genieten. Er zijn zelfs mensen die beweren dat al dat namen geven hen juist

van de natuur vervreemdt, het is het willen beheersen van de omgeving die de openheid voor wat je tegenkomt belemmert – ‘al die etikettenplakkerij en dingen in hokjes stoppen’.
Het volgende gedichtje van Ivo de Wijs drukt fraai uit waartoe een extreme gerichtheid hierin kan leiden:

VOGELVRIEND

Hij telt op Tessel en hij turft in Tanger
Hij vangt de fauna in een formulier
Hij reist allang niet meer voor zijn plezier
Hij houdt een lijst bij en die lijst moet langer.

Tweehonderdnegentien: de lammergier
Tweehonderdzeventig: de krekeltzanger
Driehonderdvijf: de kleine vliegenvanger
Driehonderdzes: de morinelplevier.

Soms komt hij thuis om in zijn dikke boeken
De onbetrapte soorten op te zoeken
Voortdurend in de ban van het getal.

Dan komt er voor zijn raam in de seringen
Een merel ongeschreven liedjes zingen
Hij hoort het niet: de merel heeft hij al.

Uit: 'Vroege Vogels'

Er is op zichzelf niets mis – ook pedagogisch niet - met het willen benoemen van je omgeving. Het is een vorm van orde scheppen en je omgeving beheersbaar houden. Maar het kan doorslaan, zoals bij die vogelaar van Ivo de Wijs of bij sommige natuurexcursies die hoofdzakelijke bestaan uit het aanwijzen en naamgeven. Waarbij er vaak genoeg niet verder gekeken wordt dan naar de kenmerken die deze boom, paddestoel of vogel onderscheiden van de andere (feitelijk alleen etiketteren, wat overigens vaak nog tamelijk ingewikkeld is) terwijl er toch meestal nog veel meer interessants te zien is. Het herkennen en benoemen van planten en dieren kan in principe een meerwaarde geven aan natuurbeleving, net zoals het herkennen van verschillende instrumenten in een orkest het beleven van muziek kan verdiepen. Doordat je meer levende wezens kunt onderscheiden zie je ook meer en heb je bovendien toegang tot wat er over die soort gepubliceerd is door onderzoekers, kunstenaars (gedichten, proza) en in populaire informatieve literatuur. Maar wat wellicht nog belangrijker is: doordat dieren en planten (soorten) een naam hebben krijgen ze meer een eigen gezicht. Dit in tegenstelling tot anonieme (=naamloze) wezens. Als er weer een pimpelmees in je tuin zit, kan je zeggen – letterlijk of figuurlijk – ‘hallo pimpelmees’ en ‘pimpelmees, mag ik je vragen .....?’. En dat klinkt niet alleen anders dan ‘daar heb je een groen-geel-blauw vogeltje met een blauwe pet’, het is ook anders. Via het naamgeven – al is het dan maar alleen voor vogels en dan ook nog eens voor een beperkte deelverzameling daarvan – kan zo een verdiepte relatie groeien met andere levende wezens – of medeschepselen, als je dat zo wil zeggen – die samen met ons de aarde bewonen. Zeker als het niet alleen bij die naam blijft en je meer over de naamdrager wil weten. Het gaat hierbij dus om exemplarisch onderwijs: de vogels zijn hier toegang tot die grote verscheidenheid aan medeschepselen, vanuit het principe: niet het vele is goed, maar het goede is veel’.

2. Wat moet je als leraar, als je er zelf niets van weet?

Ik zou ze niet graag de kost geven, al die leerkrachten die weinig tot niets van vogels afweten. De vraag die hierboven staat komt dan ook regelmatig ter sprake. In het algemeen is het zo dat je kinderen het beste bij hun onderzoekjes kunt begeleiden, als je zelf voldoende van het thema weet en er ook een zekere belangstelling voor hebt. Dat geldt ook hier. Maar ik heb

diverse keren meegemaakt – uitgerekend met een moeilijk thema als ‘vogels’ – dat leerkrachten die er weinig tot niets vanaf wisten al doende – dat wil zeggen optrekken met de kinderen, zelf goed kijken en luisteren – belangstelling voor vogels ontwikkelden en daardoor ook meer zelfvertrouwen. Voorwaarde is wel dat de leersituatie voldoende gestructureerd is, wat in dit geval zeker het geval kan zijn. Er is voldoende om op terug te kunnen vallen: de voedertafel, toegankelijk en toch niet te uitvoerig informatiemateriaal, ander werkmateriaal. Als je deze activiteit bovendien jaarlijks of om de paar jaar herhaalt – en daar is niets op tegen, het elk jaar toch weer spannend - ontstaat er meer zelfvertrouwen bij leraren en is er ook deskundigheid bij de kinderen in de stamgroep.

Het valt zeker aan te bevelen om een of twee ouders of anders hobbyisten elders in de omgeving (via natuurverenigingen als KNNV, IVN of Vogelwacht) te charteren waarop je eventueel voor inhoudelijk advies kunt terugvallen. Het ontwikkelen van dergelijke relaties met groepen in de omgeving komt de school zeer ten goede.

EN WAT TE DENKEN VAN EEN ‘VOGELHOEKJE’ IN DE PERSONEELSKAMER TIJDENS EEN VOGELPROJECT, WAARIN NIEUWTJES WORDEN VERMELD’

3. Vrouwen en mannen, jongen, winter en zomer

Er zijn vogelsoorten waarbij vrouwtjes en mannetjes er duidelijk verschillend uitzien, met name in de kleuren en kleurpatronen zoals merel, vink, goudvink, huismus, wilde eend. Er zijn ook soorten waar mannetje en vrouwtje er ook verschillend uitzien, maar dan minder geprononceerd: koolmees (bij de mannetjes loopt de zwarte ‘stropdas’ op hun buik door tot aan hun poten, bij de vrouwtjes is deze maar kort), groenling, sijsje, keep. En er zijn heel veel soorten bij wie er geen of alleen voor specialisten waar te nemen verschillen tussen de geslachten zijn, of het moet de grootte zijn (mannetjes zijn vaak groter dan vrouwtjes, alleen bij een aantal roofvogelsoorten is dat net andersom).

Bij sommige soorten is ook voor kinderen waar te nemen of het om een jong gaat dat dus de afgelopen lente/zomer uit het ei gekropen is. Jonge merels bijvoorbeeld zijn bruin, met een lichtbruine en een beetje gespikkelde borst. Zie verder een vogelboek (vooral ‘Het Vogelboek’ – zie B4) voor andere soorten waar je kunt zien of het een jong dier is.

Er zijn ook soorten die een duidelijk zomerkleed (‘broedkleed’) hebben en in najaar en winter er anders uitzien. Het duidelijkste voorbeeld bij ons is de Kokmeeuw, met een chocoladebruin masker op de kop in de zomer en in herfst en winter alleen een zwart streepje boven de ogen. In februari begint alweer het verkleuren in de richting van het zomerkleed, wat je met de kinderen goed kunt waarnemen: ‘wanneer wordt de eerste verkleuring gezien en wanneer het eerste donkerbruine masker?’

Met name vinken (de mannetjes) en spreuwen veranderen niet zozeer van kleur, maar krijgen intensievere kleuren. Dat begint al in maart of misschien nog wel vroeger.

Bovendien zullen al vroeg – soms als vanaf januari – de mannetjes zingen: het onopvallende liedje van de heggemus, het ‘siesieda’ (ook wel omschreven als ‘schiet in t’vuur’) van de koolmees, het ‘belletje’ van de pimplemezen, de eerste zang van merels en zanglijsters, de ‘slag’ van vinken (‘ruttuttuttuttamrezwiet’ – waarbij de laatste ‘lettergreep’ meer dan een octaaf omhoog gaat, van ‘do’ tot ‘mi’) Als je vanuit het schoolgebouw observeert hoor je dat uiteraard niet, maar als ‘uitloop-activiteit’ voor geïnteresseerde kinderen – mede met behulp van goede geluidsopnames (cd) van de zang van genoemde soorten, die van ouders geleend kunnen worden – kunnen kinderen erop letten en het melden wanneer en waar ze het gehoord hebben.

Tenslotte: In vogelboeken staan vaak ook de kenmerken van jonge en volwassen vogels aangegeven, al zullen die in de winter vaak niet (meer) duidelijk zichtbaar zijn.

4. Boekjes en boeken

Tuinvogels in beeld

Het is mogelijk dat u niet alle vogels herkent die u in de tuin ziet of hoort. Er zijn in de winkel of bibliotheek heel uitgebreide en goede vogelgidsen verkrijgbaar. Maar er is ook een boekje verschenen dat alleen over tuinvogels in de winter gaat en dat aansluit bij deze telling. Het heet 'Tuinvogels in Beeld', kost €4,75 en is verkrijgbaar in de boekhandel of te bestellen bij de KNNV: www.knnvuitgeverij.nl. of u kunt €4,75 + €1,75 verzendkosten overmaken op giro 13028 t.n.v. KNNV Uitgeverij te Utrecht met vermelding van 'Tuinvogels in beeld'. Aanbevolen: meer exemplaren van dit boekje aanschaffen. Verder is bij dezelfde uitgeverij in dezelfde populaire reeks een boekje uitgekomen 'Mussen in beeld', voor dezelfde prijs.

Ook wordt aanbevolen om enkele vogelboeken aan te schaffen die zich niet alleen beperken tot wintervogels. Je weet maar nooit wat er op de voederplaats afkomt en als de belangstelling voor vogels eenmaal gewekt is zullen kinderen ook andere jaargetijden naar vogels willen kijken. Aanbevolen voor het documentatiecentrum:

-Peter Hayman – Vogels, uitg. Kosmos /Z.& K, ISBN 9021522829, prijs €9,50.

-Lars Klinting – De kleine vogelgids, uitg. Ploegsma, ISBN 90 216 1141 4, prijs €12,95 . Speciaal voor kinderen.

Er zijn verder prachtige vogelgidsen in de handel - de ANWB-vogelgids, Vogels van Europa van Lars Johnson, de Peterson Vogelgids – maar de het grote aantal soorten dat hierin staat en de specialistische informatie brengt kinderen alleen maar in verwarring, tenzij ze al aardig wat van vogels weten. Kinderen menen bijvoorbeeld al gauw vogels te zien die zeer zeldzaam zijn. Wel kan het handig zijn om enkele van deze gidsen te lenen om de kleuren van de afbeeldingen te vergelijken. Zie daarover hieronder bij de aanvullende ideeën.

Prachtig naslagwerk

Zeer aanbevolen om het volgende boek te lenen – via ouders of de bibliotheek:

Het Vogelboek, van Philip Burton en Peter Hayman.. Voor elke soort is in dit boek op A4-formaat een schat van informatie te vinden waarin je niet verdwaalt: voedsel, broeden, wanneer en waar de soort voorkomt, vliegbeelden, etc., etc.

Aanbevolen om van de waargenomen of redelijk te verwachten soorten (zie de lijst hieronder, bij 'Ansichtkaarten') uit dit boek een kleurenkopie te maken, op te plakken en te lamineren en je hebt fraai naslagmateriaal, waarmee vele vragen van de kinderen beantwoord kunnen worden.

5. Kleine overzichtsplaten, zoekkaart, brochures, websites en een krantje voor alle kinderen

Ansichtkaarten

Het is handig om de waarnemingen – per stamgroep apart of in een projecthoek voor alle deelnemende kinderen samen - zo te documenteren, dat ze direct zichtbaar zijn. Dat vergroot de betrokkenheid. Een bruikbare manier is om afbeeldingen van de waargenomen vogels op een groot prikbord of iets dergelijks te bevestigen en daarbij waarnemingen te noteren: lijsten per dag, samenvattende lijsten, grafiekjes, korte teksten over wat de vogels deden, etc. Tot een aantal jaren geleden gaf Vogelbescherming grote platen uit met fraaie vogelafbeeldingen, waaronder 'Vogels rondom ons huis' 1 en 2. Als scholen die nog hebben wordt aanbevolen

om deze platen op multiplex of iets dergelijks te plakken en de afzonderlijke vogels uit te zagen, met wat ruimte om de vogel heen. Dan zijn de afbeeldingen flexibel te gebruiken om – zoals hierboven aangegeven – waarnemingen te tonen. Vogelbescherming geeft dit soort materiaal helaas niet meer uit. Wel kunnen ansichtkaarten besteld worden bij de firma Tringa Paintings – www.tringa-paintings.nl en e-mail: tringa-paintings@zonnet.nl

De lijst hieronder is voor het overgrote deel leverbaar:

Kauwtje	Pimpelmees
Ekster	Vink (mannetje + vrouwtje)
Gaai	Goudvink (id.)
Merel (mannetje+ vrouwtje)	Groenling
Zanglijster	Sijsje
Koperwiek	Keep
Kramsvogel	Putter
Houtduif	Heggemus
Turkse tortel	Roodborst
Huismus	Boomklever
Ringmus	Boomkruiper
Koolmees	Kokmeeuw (zomer- en winterkleed)
Staartmees	Spreeuw
Glanskopmees	Winterkoninkje

Indien van een bepaalde vogel geen ansichtkaart leverbaar is kan van die soort een kleurenkopie uit een vogelboek gemaakt worden, welke voorts ook opgeplakt en gelamineerd wordt. Dat geldt natuurlijk ook als de vogels ‘zich niet aan bovenstaande lijst houden’ en toch de voederplaats bezoeken, bijvoorbeeld een grote bonte specht, een vanwege een zeer zachte winter overwinterende tiftjaf, een sperwer die een koolmees van de voedertafel grist, etc. In verband met het elders voorgestelde kenmerkenspel (zie hieronder C.3) wordt aanbevolen nog twee extra setjes van de ansichtkaarten aan te schaffen.

Zoekkaart en overzichtsplaten

Het is handig om bij het observeren een blad te hebben waarop vrij veel soorten die verwacht kunnen worden afgebeeld staan. Tringa Paintings – www.tringa-paintings.nl - heeft ook een geplastificeerde overzichtsplaat (formaat half A4) ‘Wintervogels’ in de aanbieding, met op de achterkant een lijst van geschikt voer in de winter.

Bij stichting Veldwerk Nederland is een doos met ‘zoekkaarten’ te bestellen: eenvoudige determineersleutels voor het op naam brengen van planten en dieren. Daaronder ook ‘Zoekkaart om vogels te herkennen’, met 22 soorten, waaronder 14 van bovenstaande lijst. Bestellen: Stichting Veldwerk Nederland, Het Woldhuis 11, 7325 WN Apeldoorn, tel. 0455-3667199, fax 055-3600615.

Zie voor overzichtsplaten ook de hieronder genoemde brochure ‘Genieten van vogels kijken’.

Gratis fraaie brochures

Bij Vogelbescherming (www.vogelbescherming.nl , info@vogelbescherming.nl) zijn gratis twee fraaie brochures aan te vragen (ook in grotere hoeveelheden):

- ‘Genieten van vogels kijken’, met onder andere mooie platen met toelichting over ‘Vogels voor alledag’, ‘Waar water is, zijn vogels’, ‘Ontelbare vogels op de Wadden’, ‘Weilanden met grutto’s, ganzen en kwikstaartjes’, ‘Kijken en luisteren in het bos’.

- ‘Meer vogels in de tuin’. Tips voor het inrichten van een vogelvriendelijke tuin’, met veel foto’s en uiterst praktische tips om tuinen vogelvriendelijker te maken, ook schoolterreinen.

Daaronder het aanplanten van kruiden en struiken, wintervoeding en het maken en ophangen van nestkasten.

Websites

Enkele voor de kinderen interessante sites zijn te vinden via www.natuur.pagina.nl . Een aardige site is www.jeugd.indenatuur.nl . Op www.vogelbescherming.nl is een vogeldatabase met veel informatie over verschillende vogels te vinden en zijn er ook voor kinderen en jongeren speciale werkstukpakketten te downloaden.

Een krantje voor alle kinderen

De Vereniging voor Veldbiologie KNNV – een van de organisatoren van de wintervogeltelling – geeft voor basisschoolkinderen een krantje uit dat in grotere hoeveelheden aan te vragen is bij: bureau@knnv.nl

C. AANVULLENDE IDEEEN

1. Van onder- tot bovenbouw

Heel globaal is in de verschillende bouwen het volgende mogelijk:

A. Bij de kleuters ligt de nadruk op de activiteit van het voeren, het kijken naar vogels en het benoemen van de best herkenbare soorten: merel mannetje en vrouwtje, koolmees, pimpelmees, roodborst, ekster, gaai – maar het zal blijken dat er kinderen zijn die hier heel ver in komen. Het gaat echter in de eerste plaats om het wekken van de belangstelling en het kijken naar wat de vogels doen: in hun eten, hoe ze lopen en vliegen, gedrag tegen elkaar, poetsen, etc. Wat opgemerkt wordt, komt ook ter sprake en kinderen kunnen proberen te tekenen wat ze zien. Het bekijken van eenvoudige boekjes met en over vogels, zoals ‘Het kleine vogelboek’ – wordt gestimuleerd. Het ‘project’ zal een zo’n twee weken kunnen duren en het is belangrijk dat er ter ondersteuning verschillende visuele vormen van documentatie gebruikt worden: foto’s van de voedertafel, de kinderen daarbij, platen van de vogels, een soort wandfries.

B. In de middenbouw wordt geprobeerd preciezer te zijn in het waarnemen en het beschrijven van wat je ziet. Kinderen kunnen in principe een grotere verscheidenheid aan vogelsoorten onderscheiden en benoemen – dit laatste vooral in een speelse vorm. Het gedrag van de vogels krijgt meer gerichte aandacht – waaronder het opbouwen van een beeld van een ‘wereldje’ van een bepaalde soort, bijvoorbeeld van de koolmees. Het bewust vragenstellen wordt gestimuleerd: ‘zeg pimpelmees, mag ik je vragen .....?’ Het documenteren van de waarnemingen in verschillende vormen is belangrijk ter ondersteuning.

C. In de bovenbouw komt naast wat in de middenbouw aan bod kwam, het vragen stellen en onderzoeken met behulp van verschillende bronnen ten volle tot ontplooiing: ‘vraag het de vogels zelf maar’, inclusief het experiment en het langduriger waarnemen; vraag het deskundige mensen (navraag-vragen) en vraag het aan tertiaire bronnen als boeken, internet, etc. (naslag-vragen).

Zie verder hieronder – het organistiemodel.

2. Organisatiemodel

Het waarnemingsproject strekt zich over een langere periode uit. Het gevaar is daarbij dat de interesse verzwakt. Daarom lijkt het volgende organisatiemodel bruikbaar:

- a. Als stamgroep of als bouw (of als hele school) samen starten, in een weekopening, met dezelfde of de volgende dag een planningsgesprek. In de lokalen is tevens al een vogelhoekje ingericht.
- b. Het inrichten van de voederplaats: geconcentreerd in een week, als gemeenschappelijke activiteit of als keuzecursus en/of activiteit voor de blokperiode.
- c. Een oriëntatie op de vragen, het materiaal, het waarnemen, etc., verbonden met een planningsgesprek.. In dezelfde week als b.
Deze week heeft dus het karakter van een ‘projectweek’, waarin een substantieel deel van de tijd aan dit thema besteed wordt.
- d. Gedurende drie weken in groepjes enkele keren per dag 20 minuten waarnemen – eventueel ook als activiteit in de blokperiode. Ook andere activiteiten behoren tot het aanbod van activiteiten in de blokperiode. Dagelijks wordt in toerbeurt de voedertafel klaargezet en opgeruimd, gezorgd voor het voer, etc.
- e. In deze drie weken worden bepaalde technieken – bijvoorbeeld het gebruik van tabellen en grafieken – voor de hele groep geïntroduceerd en ingeïfend.
- f. Dagelijks wordt de informatie in de vogelhoek bijgehouden en worden ervaringen en vragen kort in de kring besproken en eventueel opdrachten voor waarnemers geformuleerd.
- g. Na de drie weken worden de gegevens van alle groepen samengevat en in een weeksluiting gepresenteerd.
- h. Vanaf nu vinden de waarnemingen plaats door vrijwilligers – die wel wekelijks of als daar een directe aanleiding toe is rapporteren aan de hele groep en de vogelhoek bijhouden. Verschillende activiteiten rond vogels blijven in het aanbod voor de blokperiode, inclusief het vergelijken met wat andere scholen elders ontdekt hebben.
- i. Bij de afsluiting van de totale waarnemingsperiode worden samenvattende overzichten gemaakt en besproken en is er een openbare presentatie aan ouders, de pers en andere belangstellenden. Er wordt ook in een speciaal bulletin van de schoolkrant over gepubliceerd, evenals op de website
- j. Het gebruikte materiaal – inclusief een aantal verslagen en samenvattende overzichten – wordt goed opgeborgen, ter gebruik een volgende winter.

3. De kleur van de vogels

Kleur is een lastig, maar boeiend deelthema. Allereerst omdat dit bij vogels zo prominent naar voren komt, maar ook omdat afbeeldingen van vogels niet altijd even betrouwbaar zijn wat de kleuren betreft en kinderen daarom op het verkeerde been gezet kunnen worden. Dit laatste geldt overigens niet voor de in dit stuk genoemde vogelboeken en platen. Bij discussies over de kleuren van waargenomen vogels is het goed om verschillende vogelboeken met betrekking tot de betreffende soorten te vergelijken wat de afgebeelde kleuren betreft. Het kan zelfs een deelonderzoekje zijn voor enkele kinderen, vanuit de vraag: ‘Worden de kleuren van vogels in verschillende vogelboeken en op verschillende platen op dezelfde manier weergegeven?’

Soms kan zelfs de naam van een vogel vragen oproepen: Wat voor kleur heeft de borst van een roodborst? En die van het mannetje van een goudvink?

In vogelboeken worden omschrijvingen gebruikt als ‘beigebruin’, ‘olijfbruin’, ‘kastanjebruin’, ‘geelbruin’, ‘bruingroen’, ‘fel geelgroen’, ‘blauwgrijs’, ‘grijsachtig’. Dit duidt er al op hoe lastig de kleuren te omschrijven zijn. Met de kinderen kan naar een adequate, voor iedereen voldoende duidelijke omschrijving van een kleur gezocht worden, aan de hand

van een afbeelding van bijvoorbeeld mannetje en vrouwtje vink: wat zie je? welke kleuren? of van een opgezette vogel.

Het natekenen van een vogel uit een vogelboek is in dit opzicht ook een goede oefening, waarbij de kleuren met kleurpotlood of waterverf aangegeven kunnen worden.

4. Studie van een soort

In tweetallen kunnen kinderen over een waargenomen soort die hen aanspreekt een kleine 'studie' maken, waarin waarnemingen (ook die van andere kinderen) en informatie uit andere bronnen verwerkt worden. Samen wordt nagegaan welke vragen in zo'n 'studie' aan de orde komen (of moeten komen). De kinderen geven in hun studie ook aan waar ze de informatie vandaan halen en of verschillende informatiebronnen elkaar ook tegenspreken ('kritisch lezen en kijken') en illustreren hun stuk zelf. Er kan een gelijk formaat afgesproken worden, zodat er een reeks kleine boekjes komt.

5. Wat spelen we ermee?

We kunnen in midden- en bovenbouw het volgende spel doen:

In een groepje kinderen worden de vogelplaten (opgeplakte en gelamineerde ansichtkaarten) op tafel gelegd, zo dat iedereen ze goed kan zien. Een van de kinderen neemt een vogel in gedachten, probeert vervolgens te verbergen welke dat is. Andere kinderen stellen om de beurt een vraag om erachter te komen welke vogel eerstgenoemd kind in gedachten heeft. Bijvoorbeeld: "Is jouw vogel groot?" – "Heeft jouw vogel een zwarte kop?" enz. Degene aan wie de vragen worden gesteld mag alleen antwoorden met "ja", "nee" of "weet ik niet". U herkent misschien het spel 'Het hangt aan de muur en het tikt'. Er mogen hoogstens tien vragen gesteld worden. De laatste vraag is 'is die het?'. Het kind dat dit goed heeft krijgt de kaart, plus een aantal punten dat overeenkomt met het aantal gestelde vragen. Degene die bij 'is die het?' bot vangt krijgt twee strafpunten. Als de vogel in tien vragen niet aangewezen kan worden krijgt een volgend kind de beurt, neemt een vogel in gedachten, etc. Wanneer een vogel niet geraden wordt, weten de andere groepsleden al een aantal kenmerken of eigenschappen van de gevraagde vogel, waarvan zij, als ze aan de beurt zijn, een handig gebruik kunnen maken.

Aan het eind wordt gekeken wie de minste punten heeft. Het is sowieso de kunst om met zo min mogelijk – slimme – vragen erachter te komen om welke vogel het gaat.

Het beschrijven van kenmerken of eigenschappen

De aandacht wordt hier in dit spel vanzelf op gericht. Als de kinderen dit spel vaker gespeeld hebben, zal hun taalgebruik zich verfijnen. Meerdere kenmerken (bijvoorbeeld oogstreep, stuit, buitenste staartpennen, en dergelijke) vragen om een exacte beschrijving. Dit proces van het leren beschrijven van dingen, dieren, etc. naar hun eigenschappen is zeer belangrijk en niet alleen voor natuuronderwijs, ook voor taal en logisch denken ('strategie van het inperkend zoeken'). Tenslotte zullen de kinderen zich ook richten naar zogenaamde doorslaggevende of beslissende kenmerken en leren dat niet alle kenmerken even belangrijk zijn.